

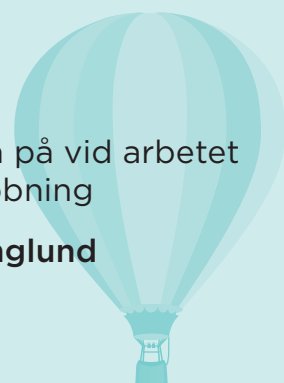

*Råd till skolor och
huvudmän i arbetet
mot nätmobbning
och mobbning*

Att tänka på vid arbetet
mot mobbning

Göran Englund

Innehåll

.....	0
Råd till skolor och huvudmän	2
Bakgrund	2
Att tänka på vid värdegrundsarbete i skolan	2
Grundläggande råd innan du startar ett arbete i klassen	3
Om begrepp och definitioner	3
Konflikter och mobbning	4
Ledarrollen	4
Observationer och sociogram	5
Tipslådor	5
Gamla lekar	5
Om värderingsövningar	6
Ett analysverktyg för klassläraren	7
Att åtgärda mobbning i organisationen	7
Vilka antaganden bygger skolans strukturer på?	7
Hur ser din organisations struktur ut för utredningar om mobbning?	8
Tankar om arbetsätt för skolor	8
Workshop internet i skolan	8
Kartläggningar	9
Checklista för huvudman	10

Råd till skolor och huvudmän

Bakgrund

2011 kom Skolverket ut med en rapport 353 som fick namnet *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Rapporten fick ett stort genomslag i media då den menade att inget av de åtta undersökta skolprogrammen (Farstametoden, Friends, Lions Quest, Olweusprogramet, SET – social emotionell träning, Skolkomet, Skolmedling, Stegvis) kunde godkännas. Detta trots att det användes av många skolor. I utvärderingen hade Skolverket valt ut fyra skolor från varje metod (Skolmedling hade tre skolor med), fyra av sammanlagt 39 skolor var tänkta som kontrollskolor, dessa använde inget program enligt Skolverket. Från början var ansatsen att utvärdera programmets effektivitet mot att motverka mobbning, men Skolverket bytte strategi när utvärderingen hade startat och valde att utvärderade komponenter (enskilda moment som skolorna arbetade med). Skolverket bestämde vilka komponenter som de menade var aktiva ute på skolorna. Komponenter som liknade varandra från olika program utvärderas tillsammans. Utvärderingen ändrades alltså från programutvärdering till komponentutvärdering. Men rapporten behöll sitt namn. Ett ärligare namn på utvärderingen hade varit *Utvärdering av komponenter mot mobbning*, för det var ju det var. Skolverket har i samband med sin utvärdering publicerat flera skrifter *På tal om mobbning – och det som görs, 2009*; *Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar (2013)*; *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda – Hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar (2015)* som har skrivits av forskarna bakom utvärdering 353. Dessa forskare och skrifter har kommit att bli tongivande för hur skolorna rekommenderas arbeta mot mobbning. Skolverket gav 2012 ut *Allmänna Råd för att motverka mobbning och diskriminering* som också bygger på utvärderingen.

Nedan följer några grundläggande tankar beskrivna som råd, som kan vara ett underlag för hur du som pedagog eller ansvarig för skolans organisering resonerar. Eftersom de flesta som utsätts för nätmobbning också är utsatta för den traditionella mobbningen gäller råden både för arbetet mot nätmobbning och mot mobbning.

Att tänka på vid värdegrundsarbete i skolan

Följande råd till lärare som vill motverka mobbning i klassen har utgångspunkt i den tänkvärda kritik som Skolverket riktad mot hur skolor arbetar med värdegrundslektioner samt i en intressant avhandling om mobbning av Johanna Svahn.

- I antologin *Kränkningar i skolan* skriver Åsa Söderström ett i kapitel **"Vi vill ju så väl och ändå kan det bli så fel"** att särskilda värdegrundslektioner och kamrattstödjare kan visa sig öka mobbningen på en skola kan kopplas till genomförandet" (s.31). Det är viktigt hur värdegrundslektioner genomförs eller hur kamrattstödjare utses.
- Johanna Svahns avhandling kom 2012 (*The Everyday Practice of School Bullying*) och där skriver hon om värderingsövningar. Att "...en övergripande tanke med

värderingsövningar har varit att om vuxna adresserar moraliska frågor, snarare än moraliska förmaningar, så har det större inverkan på barns beteende. Dock visar analyser av de lärar- elevdiskussioner som förs inom ART....att lärarnas försök att uppmana till och stödja barnen i aktiva moralresonemang snarare kommer att stärka asymmetriska relationer och indirekt hålla tillbaka utvecklandet av resonemang” (s.84/85)

Med utgångspunkt i de två kritiska blickar som Söderström och Svahn ger oss presenteras här några grundläggande tankar som pedagogen måste beakta innan man anammar ”lektionstips” eller förslag från olika håll. Värdegrundslektioner och värderingsövningar kan ibland få en annan utgång att pedagogen tänkt sig enligt Svahn och Söderström.

Grundläggande råd innan du startar ett arbete i klassen

Kom ihåg att utgångspunkten har varit att **ibland** kan värdegrundslektioner gå fel. En del av följande råd av arbetssätt vill visa på att du som lärare bör problematisera vissa antaganden som ligger till grund för de metodval som görs. Du bör alltid ta hänsyn till hur det ser ut i din klass och ditt relationskapital till eleverna.

Om begrepp och definitioner

Om du arbetar mot mobbning/nätmobbning måste du bestämma dig för vilken syn på mobbning du har. Det har utvecklats två linjer i förståelsen av mobbning och de kan mycket förenklat beskrivas på följande sätt:

- En linje beskriver mobbning som ett övergrepp från en starkare part mot en individ som inte har så lätt att försvara sig (individperspektiv).
- Den andra linjen beskriver mobbning som att det är många krafter som interagerar och det går varken att peka ut någon enskild individ eller kraft som orsak (grupperspektiv).

Om du menar att mobbning ett övergrepp så bör du alltså som lärare inte sätta dina elever i sådana situationer där du som ledare inte kan styra så att inte nya former av övergrepp äger rum. Även om du förespråkar den andra linjen så innebär det samma sak, du är ålagt att utreda och åtgärda alla kränkningar eller mobbning. Du behöver inför vilka övningar eller moment du ska leda vara medveten om det finns mobbningstendenser i din grupp. Finns det sådana tendenser kan det äventyra ditt syfte med de metodval du gör. Du behöver ha båda linjerena med i din analys, både ett grupperspektiv och individperspektiv samtidigt.

Eftersom du enligt skollagen är skyldig att utreda och åtgärda mobbning blir definitioner och begrepp och dina egna antaganden viktiga verktyg för din utredning och de insatser du bedömer är riktiga.

Konflikter och mobbning

Många händelser i skolan elever emellan är inte mobbning utan kan vara konflikter. Men det är du som pedagog som måste se om det finns en obalans i makt mellan de inblandade. Om du är av den åsikten att mobbning/nätmobbing är ett övergrepp så att är det chanserat att försöka lösa mobbning med konfliktlösningsmetoder där båda parter och ses som en orsak till händelserna. Du bör då inte låta eleverna lösa "konflikten" själva. Du ska inte be att båda parter tillsammans ska komma fram till åtgärder, den starkare parten har enligt denna syn ett övertag som kan utnyttjas. Ett sådant arbetssätt kan skada förtroendet för dig som pedagog, de inblandade ser ditt sätt att agera som att du stödjer den som har makten (den/de som utför mobbningen, utnyttjar makten negativt).

Robert Thornbergs bok *Om det sociala livet i skolan* (2013) beskriver en modell för konfliktlösning som kan användas. Bakom konflikten kan finnas två utgångspunkter (teorin om dubbla angelägenheter).

- Att vidmakthålla relationen mellan de inblandade
- Att målet för konflikten är viktig

Kan du få parterna att se dessa båda utgångspunkter, kan konstruktiva förhandlingar regleras av en vuxen mellan de inblandade. Att få de inblandade att förstå detta kan vara en första ingång till att lösa konflikten.

Ledarrollen

Som ledare i skolan, klassen eller gruppen har du ett ansvar. I din ledarroll representerar du dig själv som pedagog men du är också en representant för din organisation (din skola) och en representant för skolan i samhället (skolan som *institution*). När det blåser lite hårt i skolan och du i gruppen ser och förstår att det finns händelser som skulle kunna relateras till mobbning är det viktigt att du tar ansvar för gruppen och alla individerna i den. Om det är mobbning i gruppen så vet antagligen de flesta om det och påverkas av det. Då kan du inte lämna över ledarrollen till någon annan vuxen eller team i skolan. Det är din ledarroll att reda ut och åtgärda det. Visserligen kan ett team på skolan eller en kollega stödja dig, det är inte bra att vara ensam om detta. Eleverna ser dig som den representant för skolan du är, en roll du inte kan kliva av. Gör klart med din organisation hur ni pedagoger förhåller er till utredningar om mobbning. Kommunicera till elever och föräldrar hur ni går till väga. Förklara för din organisation hur olika lokala bestämmelser också påverkar din ledarroll. Ett typiskt dåligt exempel är kaptenen på det italienska kryssningsfartyget MS Costa Concordia som vid grundstötningen i januari 2012 lämnade skeppet innan han säkrat alla passagerare och besättning, vilket ingick i hans roll som kapten. Att ha en kapten (lärare) kvar på båten som leder arbetet när skeppet kapsejsat ger en trygghet i en farlig situation.

Observationer och sociogram

Sociogram och andra observationer kan vara verktyg för analys maktstrukturer i klassen men den utgör inte den absoluta sanningen om detta. Kom ihåg att felkällor vid undersökningar alltid finns. Maktstrukturer finns överallt, även i din egen organisation. Att se din grupp/klass ur ett maktperspektiv kan vara nyttigt. Om du gör en observation, bestäm i förväg var och vad du ska observera. Till exempel kan du stå på ett bestämt ställe på skolgården och bestämma att denna gång se hur och vilka kategorier av elever som använder lekrutorna på skolgården. Du antecknar och beskriver hur det ser ut. Du tolkar inte i förväg utan din analys gör du senare.

Sociogram kan du göra i klassen. Du säger exempelvis att du kommer att sätta samman grupper av elever för olika grupparbeten under året. Du vill därför ha svar på vilka elever som de vill bilda grupp med eller vilka de tycker är bra att arbeta med. Du säger att den information du får bara är till för dig själv och för att du senare ska kunna göra fungerande grupper. Informationen kommer du inte att lämna ut. När du sedan gör en översikt av vilka som väljer vilka eller vilka som inte väljs kan du göra en skiss på hur det ser ut i din klass. När du betraktar detta ur ett maktperspektiv kan du sedan ta med din analys när du sedan intervjuar eleverna om deras skolvardag. Sociogram kan också vara underlag när du gör egna observationer utifrån din analys på hur eleverna interagerar inte bara i klassrummet utan även på raster, förflyttningar, aktivitetsövergångar, i bamba, omklädning och i gymnasalen och så vidare. Sociogrammet blir på så sätt ett underlag till din analys av maktstrukturer i din klass/grupp.

Tipslådor

Vid ett tillfälle bad en elev mig att inte få vara med på klassens värdegrundslektion, han ville sitta i mitt rum. Han visste att klassen skulle titta på en film om mobbning och han var rädd att denna film skulle leda till nya tips att mobba på. Han hade tidigare (året innan) varit utsatt för mobbning i klassen och han var rädd att filmen skulle aktivera mobbningen igen. Denna episod kan ses som ett exempel där klassläraren hade ett gott syfte för att filmen skulle skapa empati för den mobbade. Eleven som tidigare varit utsatt såg filmen som en möjlig tipslåda på nya sätt att bli utsatt på. Analys av hur det i dagsläget ser ut med mobbning i klassen men även tidigare historik är viktigt för att metodval ska mötas väl av alla elever.

Gamla lekar

Vanliga lekar kan i vissa situationer användas för att visa vem som bestämmer och utnyttjas i ett dåligt syfte. En del lekar dyker också upp under nyare former där nu pedagogen leder övningen i syfte att självreflektion ska ske. Men dessa lekar kan senare av elever transformeras om till att bli en maktlek. En lek som ibland används okritiskt är den gamla leken "alla som har något gult på sig tar ett steg fram". Här kan ledaren lätt bestämma så att

bästa kompiserna kommer först fram och elever med "felaktiga" färger på kläderna hamnar långt bak (leken utnyttjades i ett aggressivt syfte). Om du hör att elever lekt en lek du infört, kolla upp hur leken har utförts. Det finns en möjlighet att elever "riggar" lekar som har positivt laddade namn men som är rena maktuppvisningar.

Om värderingsövningar

Värderingsövningar kan till exempel vara 4-hörns övningar eller övningar där eleverna ska ställa sig längs en linje som representerar en dimension av en attityd till en bestämd fråga. För eleverna presenteras påståenden som de ska tänka till om. Är man överens med ett påstående ställer man sig i den ena änden av linjen, om man inte håller med ställer man sig vid den andra änden. Vid 4-hörns övning representerar hörnen olika positioner, olika ställningstaganden till ett förhållande. Tre av hörnen är givna positioner, det fjärde är ett öppet hörn och representerar en egen ospecificerad attityd.

- Läraren organiserar övningar, väljer ut problemställningarna eller påståendena, och uppmanar eleverna i de olika positionerna att redovisa sina sätt att tänka.
- I värderingsövningar ska läraren vara neutral och låta alla elever få berätta om sina åsikter och attityder, ingen position ska betraktas som rätt eller fel.

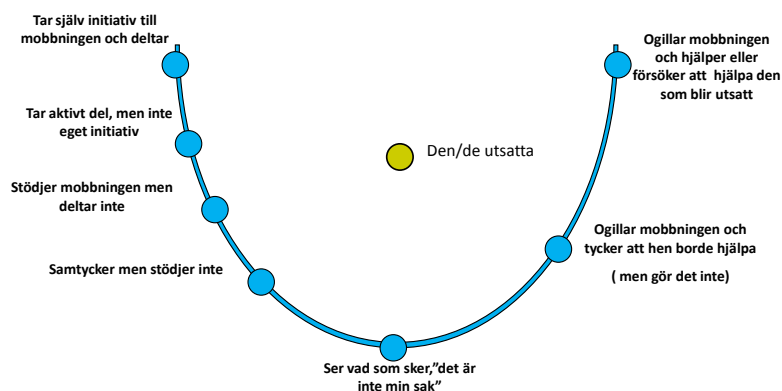
Syftet med dessa övningar är oftast att elever ska utmanas till att tänka till över viktiga frågor i livet och i samhället, ta ställning, reflektera varför, hitta goda argument för sina beslut och redovisa dessa på ett gott sätt. Allt detta är god kompetens när man lever i ett komplicerat samhälle.

Vad som gör dessa övningar problematiska, är pedagogens självpålagda neutrala position. Alla attityder och åsikter i svåra frågor ska betraktas som lika och acceptabla. Man kan tänka sig att det presenteras en problematik där ett av hörnen, eller den ena änden av linjen betyder ett ställningstagande som kan vara kränkande för några elever, personer eller grupper i samhället. Elever som har negativa maktpositioner i klassen har ofta en förmåga att hitta sätt att kränka andra, genom uttalande eller ställningstaganden såväl i klassrummet som utanför. Det kan i många fall vara mycket svårt för pedagogen att upptäcka detta innan skadan har skett. När läraren i värderingsövningar har förpliktat sig att vara neutral, kan aggressiva elever framföra sina antisociala attityder och förvänta att bli lyssnad på och få lika mycket plats i diskussionen som alla andra och inte bli motsagda. Det kan också bli så att elever ställer sig inte alltför långt ifrån elever som kan ha en negativ maktposition. Det finns alltså en risk som Johanna Svahn påtalade att man stärker redan asymmetriska maktförhållanden. Den klassiska dolda läroplanen som visar att elever uppfattar saker annorlunda än vad som var syftet för skolan. Se även artikel i Lärarnas tidning_2016-03-04 "Konfrontation kan befästa elevs intolerans" av Christer Mattson.

Ett analysverktyg för klassläraren

Som lärare kan du visa hur vissa reaktionsmönster lätt uppstår i sociala situationer i skolan. Du kan även analysera din egen klass utifrån följande bild. Finns det tendenser till mobbning i din klass bör du vara försiktig så att du inte förstärker rådande och redan etablerade negativa mönster. Bilden kan även visa att du ska försöka etablera reaktionsmönster där så många som möjligt i klassen tar avstånd från negativa handlingar som kan drabba enskilda elever eller grupper av elever. Följande bild är delvis hämtad från Olweus beskrivning i Lärarförbundets bok *Utstött* (2007) illustrerar hur det kan se ut när mobbning uppstår. Observera att de roller enskilda individer kan beskrivas med uppstår i just den situationen som utspelas och inte är en beskrivning av personliga egenskaper (vilket det lite felaktigt framfört kritik mot). Detta verktyg kan användas av läraren vid rollspel i klassen, vid analys av litteratur eller vid analys av film eller annan media. Läraren kan låta eleverna analysera vilket förhållande som råder mellan exempelvis rollfigurer i en film eller serie.

Reaktionsmönster vid mobbning (Olweus, 2007)

Att åtgärda mobbning i organisationen

Vilka antaganden bygger skolans strukturer på?

Barn med aggressiva beteenden kan ibland av skolan anses som positiva elever då deras sociala skicklighet döljer aggressiva tendenser. Dessa elever kan av skolan tilldelas en position som kamrattstödjare, stöttepelare eller lekledare vilket motverkar syftet.

Tänk på att kamrattstödjare kan av elevgruppen upplevas som "spioner" lierade med en negativ kontrollerande vuxenmakt. Antagandet att "kamrattstödjare" som utses av skolan för att fler ögon och öron ska kunna informera vuxna om vad som händer, egentligen placerar utsedda elever i tveksamma relationer till andra elever i klassen. Det är därför viktigt att resonera kring vilka tankar som ligger till grund för hur skolan bygger upp sina "val" av kamrattstödjare, dvs. hur skolans strukturer konstrueras.

Hur ser din organisations struktur ut för utredningar om mobbning?

Om er skola upptäcker kränkningar och mobbning vem tar då ansvar för utredning och att åtgärder sätts in för att stoppa det? På skolan behöver ni göra en analys av era organisatoriska beslut påverkar ansvarsförhållandet och pedagogernas ledarroll. Följande frågor kan fungera som underlag för att förstå hur er organisation fungerar.

- Vad är en kränkning? Vem avgör det? Vem gör värderingen? Är värderingen beroende av elevens ålder, kön, årskurs, tillhörighet eller popularitet?
- Säkerställer era rutiner att händelser bedöms likvärdigt av alla?
- Finns det inbyggda rutiner eller inbyggda maktstrukturer på skolan som innebär att vissa grupper eller personers uttalanden blir avgörande för vad som är en kränkning och inte?
- Kan krav på rapportering av enskilda kränkningar dölja ett underliggande mönster som bara kan ses med mobbningsbegreppets glasögon?
- Hur hanteras risken för att underrapportering av kränkningar blir befast i och med kravet att alla kränkningar ska rapporteras till huvudmannen (Skolverkets allmänna råd , 2012).

Tankar om arbetsätt för skolor

Flera av följande råd för skolan och för huvudmannen baseras på ett flerårigt arbete som gjorts på ett cirka 40 tal skolor i Göteborgs kommun. I dessa skolor finns funktionen "likabehandlingsledare" (som leder arbetet mot mobbning och kränkningar elever emellan). Som stöd i arbetet och för spegling av skolan egna verksamheter, träffas likabehandlingsledarna från andra skolor i nätverksmöten. För mer information kring funktionen likabehandlingsledare kontakta utvecklingsledare Göran Englund (goran.englund@educ.goteborg.se).

Workshop internet i skolan

Att motverka nätmobbning anses inte alltid vara ett naturligt ansvarsområde för skolan. Men som vi vet är många, både föräldrar, elever och lärare oroliga för nätmobbningen. För att få till ett samarbete med föräldrar om barns användning av Internet kan skolan arrangera en workshop med föräldrar. Workshopen bygger på att eleverna har fått ansvaret av skolan att göra en undersökning av vilka Internetarenor (forum som spel, social medier, appar m.m.) som är mest populära just nu. Efter undersökningen genomförs bjuds föräldrar in till att ta del av information och till en workshop. Eleverna visar sina resultat, föräldrar och lärare kan bidra med information om internetarenornas regler för användande. Föräldrar kan beskriva hur sajterna används hemma, bekymmer och glädjeämnen, samma gör skolan. En elevpanel beskriver sina upplevelser berättar om vad som är positivt och vad som kan vara negativt.

Kunskapen hos alla ökar förmodligen och nästa år kan samma procedur upprepas för att bygga kunskapen mer systematiskt. Efter workshopen kan skolan lyssna på föräldrar och elever för att sedan utforma en policy för Internet användande i skolan. De olika Internetarenorna som finns med i elevernas undersökning kan sedan kategoriseras i en likande tabell som nedan.

Internetarena	Popularitet	Positivt för	Negativt för	Form av sida	Åldersgräns
Ex. Whatsapp				textbaserad/sms	
Ex. Instagram				bildbaserad	
Ex. Periscope				videobaserad	
Ex. Facebook				facebook liknande	
Ex. Minecraft				onlinespel	
Ex. Dota 2				onlinespel med pengar	

Kartläggningar

Alla skolor bör genomföra kartläggningar om elevers utsatthet. Kartläggningar ska finnas analyserade i skolans "likabehandlingsplan" för att visa på om det finns olika riskområden. Mot dessa risker bör det sättas in olika åtgärder, åtgärder som också senare ska utvärderas. Kartläggningar kan genomföras på många olika sätt: trygghetsvandringar, enkäter, fokusgruppintervjuer. I Skolverkets stödmaterial *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda* (2015) finns en översikt av ett forskningsbaserat förhållningsätt. Skolverket rekommenderar att skolan bör kartlägga elevers utsatthet. Följande översikt (checklista) kan användas för att se vilken form av kartläggningar som genomförs, vilka olika sätt att fråga om utsatthet (mobbad, kränkt, retad, illa behandlad) som skolor gör, går det att vara anonym i kartläggningen och uppger man namn på andra som kan vara utsatta eller utsätter andra, vilket syfte har kartläggningen och används kartläggningen för att likabehandlingsplanen.

Checklista	Kommentarer
Vilka former av kartläggningar görs?	
Vad frågas efter i kartläggningarna?	
Finns frågor om Internet med i kartläggningen?	
Är eleverna anonyma i kartläggningen?	
Uppmanas elever beskriva andra elever (vem som mobbar)?	
Vilket syfte har kartläggningen?	
Finns analys av kartläggningen i likabehandlingsplan?	
Datum för genomförande?	
Vem/vilka ansvarar för kartläggningen?	
Vem redovisas kartläggning för?	
Vem får återkoppling av kartläggningen?	

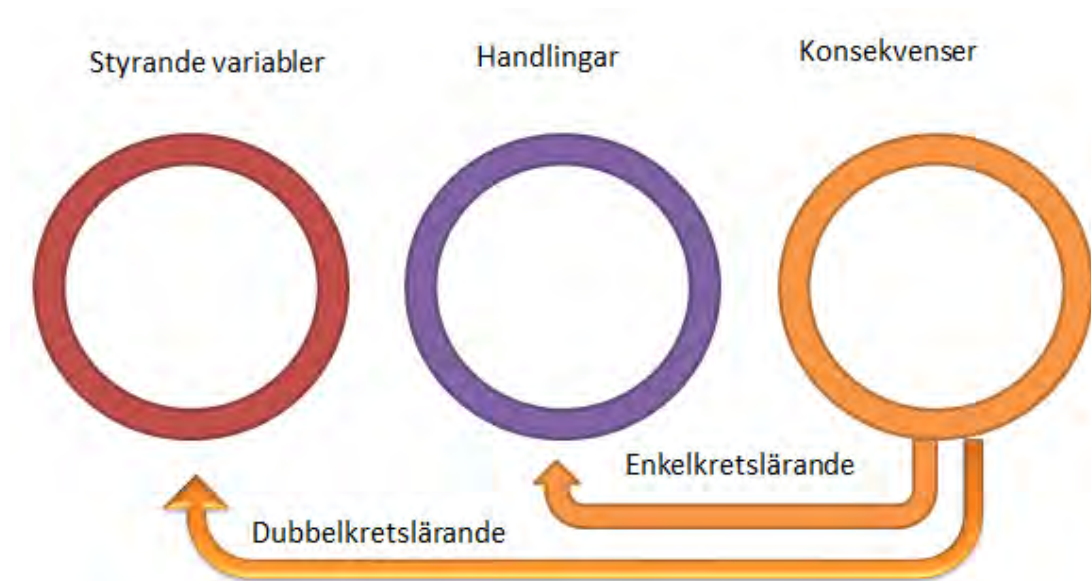
Checklista för huvudman

Sedan några år tillbaka ska alla former av kränkningar som upptäcks rapporteras av skolpersonalen till sin rektor som i sin tur ska rapportera det vidare till sin huvudman. Om huvudmannen har flera skolor underställda sig kan följande tabell utgöra ett underlag för att se över hur huvudmannen arbetar med rapporteringskravet. Med en checklista finns en möjlighet för huvudmannen spegla olika skolors sätt att hantera kartläggningar. Huvudmannen bör även undersöka om det sker en sortering (värdering) vid händelser, så att det som rapporteras av rektor till huvudmannen är lika med det som upptäcks på skolan. Om sortering sker bör det problematiseras hur detta görs.

Checklista för huvudman	Skola 1	Skola 2	Skola 3
Former av kränkningar som/inte rapporteras till huvudman?			
Gör huvudmannen återkoppling till skolan?			
Rapporteras upprepning (mobbing) som enskild kränkning?			
Vilka kartläggnings former genomförs på skolorna?			
Vad frågas efter i kartläggningarna?			
Görs analys av skolans kartläggnings i deras LB-planen?			
Dras slutsatser av analysen?			
Genomförs insatser(utbildningar)som kan ge nya perspektiv på likabehandlingsarbete?			
Finns dessa insatser för förbättring beskrivna i LB-planen?			
Görs någon uppföljande kartläggning?			

Ett möjligt arbetssätt för rektorer med en gemensam elevenkät om kränkningar

Enkelkretsanalys tar ett problem eller situation som är aktuell och erbjuder ett svar men lämnar det där. Dubbelkretsanalys identifierar problemet och ställer sig frågan om det finns en underliggande orsak. Är problemet ett symptom på ett större problem i organisationen? Ökar bekymret för att större frågor i organisationen ignoreras? Bilden nedan illustrerar dubbel- och enkelkretsanalyser (bygger på Argyris, 1994, teorier om enkelkrets och dubbelkretslärnde, single – duobel loop learning). Se även Englund, 2016. Rektorer och mobbing. Hur elevenkäter bidrar till organisationsförändring.

Vilka mönster ser vi i våra genomförda enkäter? Erbjuder vi som rektorer enkelkrets eller dubbelkrets analys på problemen som vi ser?

Detta är frågor som en mindre grupp rektorer kan bearbeta, gärna under ledning av utvecklingsledare. Om detta moment upprepas vid ett flertal mötesträffar kommer troligtvis ledarna att förtydliga sin egen roll som proaktiva rektorer genom att de bearbeta de mönster de ser på sin egen skola (se även Strarrat, 2014. Ethical Leadership).

